

הסכם שביתת הנשק בין ישראל לממלכה ההאשמית של עבר הירדן בביקורת העיתונות הישראלית

משה הרפז

תקציר

הסכם שביתת הנשק בין ישראל לממלכה ההאשמית של עבר הירדן נחתם ב־3 באפריל 1949. במאמר נפרש הרקע ההיסטורי לחתימת ההסכם ומוצגת בו נקודת המבט של התקשורת הישראלית בהתבסס על ניתוח השיח (Discourse Analysis) בכתבות, במאמרי ביקורת ובידיעות שהתפרסמו בעיתוני התקופה.

העיתוננים הצביעו על יתרונותיו וחסרונותיו של ההסכם. עם היתרונות נמנו: משא ומתן ישיר; הכללתה של מסילת הברזל חדרה-ראש העין בתחום המדינה; פתיחת מסדרון תחבורה רציף בין חדרה לעפולה; הכללת הנגב וקו הגבעות הראשון, המערבי, באזור השרון והשומרון, בשטח ישראל. עם החסרונות נמנו: אובדן "המשולש", שהתפרש כהשלמה עם סיפוח שטחי המנדט לעבר הירדן; אי־פתרון שאלת המעבר אל המקומות הקדושים ליהודים בירושלים; אי־הסדרת מעבר ישיר בין תל אביב לירושלים ונושאים נוספים שנותרו ללא פתרון מעשי.

מילות מפתח: הסכם שביתת נשק, הסכם רודוס, הממלכה ההאשמית של עבר הירדן, המלך עבדאללה, עיתונות פוליטית

ב־3 באפריל 1949 נחתם באי היווני רודוס הסכם שביתת נשק בין ישראל לממלכה ההאשמית של עבר הירדן. המחקר על הסכם שביתת הנשק הקיף תחומים רבים: מדיניים, צבאיים, גיאוגרפיים ומשפטיים. במאמר זה מוצגת נקודת מבטה של התקשורת הישראלית, כפי שבאה לידי ביטוי בעיתוני התקופה שבהם פורסמו כתבות על ההסכם. הסקירה מתבססת על ניתוח השיח (Discourse Analysis) בכתבות, במאמרים ובידיעות ונפרשים בה הרקע ההיסטורי לחתימת ההסכם וההתייחסות בעיתונות הישראלית לאירוע.

גיבוש ההסכם

ביום שישי, ה' באייר תש"ח, 14 במאי 1948, הצהיר דוד בן־גוריון "על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל".¹ למחרת, ב־15 במאי, פתחו סוריה, עיראק,

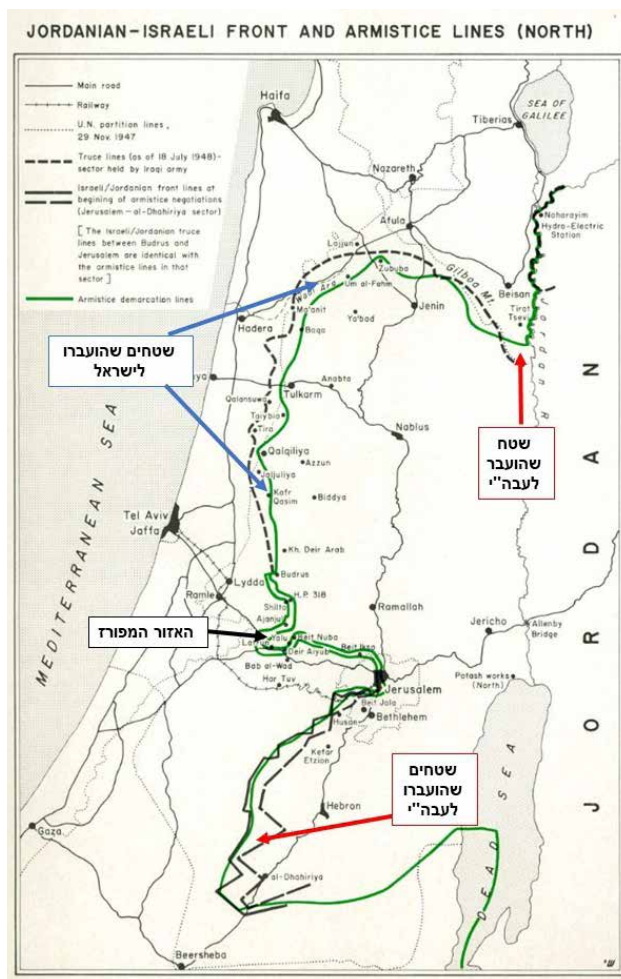
עבר הירדן, לבנון ומצרים במלחמה נגד ישראל. הסכמי שביתת הנשק בין מדינת ישראל לשכנותיה חתמו את מלחמת הקוממיות.

ב-11 בנובמבר 1948 הורתה מועצת הביטחון כי "תיקבע שביתת נשק בכל הגזרות בארץ ישראל".² מפקד חטיבת עציוני, סא"ל משה דיין, ומפקד הלגיון הערבי בירושלים, קולונל עבדאללה אל תל, סיכמו ב-29 בנובמבר בשיחת טלפון על הפסקת אש בין ישראל לעבר הירדן באזור ירושלים, שכונתה "הסכם ההפוגה הכנה".³ הפסקת האש (Ceasefire) נקבעה ל-30 בנובמבר. הבקר פרסם כי "בשעה 12.00 הוציאה לשכת העתונות הצבאית את ההודעה הבאה: 'כתוצאה מפגישת סגן האלוף משה דיין עם מפקד כוחות הלגיון הערבי בירושלים עבדאללה איל טאל אתמול – ניתנה הוראה לכוחות הלגיון והכוחות הבלתי סדירים הנספחים לכוחות הלגיון במרחב ירושלים, וכמו כן לכוחות צבא ההגנה שבמרחב הנ"ל – להפסיק צליפות'".⁴

בתחילת דצמבר 1948 החלו מפגשים בין נציגי עבר הירדן לנציגי ישראל.⁵ חלקם היו חשאיים וחלקם גלויים,⁶ חלקם נערכו בחסות האו"ם ברודוס ובירושלים⁷ וחלקם במישרין בין הצדדים בירושלים ובשונה (Shuneh) שבבקעת הירדן.⁸ המשא ומתן היה ממושך ודומה היה כי לשני הצדדים לא אצה הדרך. לרוב נציגי עבר הירדן לא היו סמכויות ודבר לא התקדם בלא אישור המלך, שהיה הפוסק האחרון.

לנוכח תביעת עבדאללה על חלקים בנגב,⁹ פתחה ישראל במבצע "עובדה" לכיבוש חלקו הדרומי. המבצע החל ב-5 במאוס 1949. האזור מבאר שבע עד אילת נכבש על ידי חטיבות הנגב וגולני, ומסדום עד עין גדי על ידי חטיבת אלכסנדרוני. עם כיבוש אילת ב-10 במאוס 1949 הושלם כיבוש הנגב.¹⁰ ההסכם על הפסקת אש כללית בין ישראל לעבר הירדן נחתם למחרת, ב-11 במאוס, ברודוס.¹¹

אמצעי לחץ נוסף של ישראל היה הכנות גלויות למבצע "שין-תו-שין" (שן תחת שן) לכיבוש ה"משולש" (שכם-ג'נין-טול כרם).¹² שמואל כהן-שני קרא לכך "דיפלומטיה של אלימות".¹³ הסכם שביתת הנשק בין ישראל לעבר הירדן נחתם בארמון החורף של המלך, בשונה, ב-31 במאוס 1949.¹⁴ ההסכם הרשמי, בחסות האו"ם, נחתם במלון השושנים שברודוס ב-3 באפריל 1949. מבצע "שין-תו-שין" בוטל ולא יצא לפועל. קו הגבול שנקבע בהסכם שביתת הנשק היה שונה מקו הפסקת האש שנקבע לפני כן (ראו מפה 1). "ההסכם אושר על-ידי המלך עבדאללה ונחתם בראשי-תיבות בשעה שלוש לפנות בוקר. נציגי הצדדים, דיין וג'נרל, נטלו את ההסכם וטסו לרודוס. שם הגישוהו בבוקר, כאילו הושג בו במקום. ב-3 באפריל נחתם ההסכם רשמית בנוכחותו של ד"ר באני".¹⁵ ד"ר ולטר איתן, מנכ"ל משרד החוץ, ציין כי "150 מילין מרובעים נוספו לישראל".¹⁶ לפי סעיף 2.4 בהסכם, "מטרת היסוד של קו שביתת הנשק היא להתוות קו אשר מעבר לו לא ינועו הכוחות המזוינים של כל אחד מהצדדים".¹⁷ קווי שביתת נשק הצביעו "על מצב של 'לא שלום ולא מלחמה'" ולא שימשו כגבולות בין-לאומיים.¹⁸

מפה 1: קווי הפסקת האש (קו שחור מרוסק) וקווי שביתת הנשק (ירוק) ישראל – עבר הירדן¹⁹

קו שביתת הנשק עם ממלכת עבר הירדן, להוציא תוואי הערכה מים המלח ועד אילת והירדן בבקעת בית שאן, לא תאם אזורים גיאוגרפיים. מקטע הגבול בין טירת צבי לעין גדי היה מפותל. בשל הגיאוגרפיה של הארץ, ארוכה וצרה, הייתה ישראל נטולת עומק אסטרטגי. שמו של הגבול, "הקו הירוק", ניתן לו כיוון "שבצבע זה סומנו קווי שביתת הנשק במפות שישראל הדפיסה לאחר קביעתם".²⁰

מעבר מנדלבאום שימש כמעבר גבול לשיירות אל המובלעת הישראלית בהר הצופים ולמעבר כוחות או"ם מירדן לישראל ולהפך, וכן כמקום שבתה של הוועדה הישראלית-ירדנית לשביתת הנשק שהוקמה מכוח ההסכם.

ההסכם בראי העיתונים

האירוע התקשורתי נמשך שלושה ימים, ב־3-5 באפריל 1949, וכלל מלבד ידיעות וכתבות שבהן דווח על ההסכם ומאמרים ביקורתיים, גם דיווחים, על אישור ההסכם בכנסת.²¹ אותרו 12 עיתונים, תשעה מהם מפלגתיים ושלושה בלתי־מפלגתיים, ובהם התפרסמו 52 כתבות (ראו לוח 1). העיתונים הציגו בכתבות הראשיות ובעמוד הראשון את ההסכם ואת סעיפיו, מי במלואו ומי שהדגיש רק סעיפים חשובים ועקרוניים. לאחר מכן, בנפרד, התפרסמו מאמרי ביקורת שנכתבו בדרך כלל ביום המחרת. הכתבות על ההסכם התפרסמו ב־4 באפריל (בעיתוני הערב ידיעות אחרונות ומעריב כבר ב־3 באפריל). הניתוחים והביקורות התפרסמו בדרך כלל, מטבע הדברים, למעט יוצאים מן הכלל, במאמרים נפרדים ב־5 באפריל, במקביל לדיווחים על אישור ההסכם בכנסת. ב־4 באפריל 1949 הציג ראש הממשלה דוד בן־גוריון את ההסכם בכנסת, שאישרה אותו.²² הסכם זה נחתם לאחר ההסכמים עם מצרים ולבנון. ההצעות של מפ"ם לא לאשר את ההסכם ושל חרות לא־אמון בממשלה – נדחו.²³ חרות, מפ"ם ומק"י התנגדו להסכם. עם זאת, חרות לא תמכה בהצעת מפ"ם ולהפך. לפנינו דוגמה למצב שבו מפלגות משני קצות הקשת הפוליטית אינן משתפות פעולה למען מטרה משותפת שהיא מעבר לאינטרס הצר, הפוליטי־מפלגתי. דבר פרסם כתבה שכותרתה הייתה "הכנסת אישרה [את] הסכם רודוס והביעה מחדש אמון בממשלה".²⁴ קול העם טען כי ההסכם שנחתם נכנס לתוקף טרם אישור הכנסת והדיון בו היה בבחינת "הבעת דעה בלבד ללא אפשרות הכרעה".²⁵

נציגי מק"י, מפ"ם ו"חירות" יצאו בחריפות נגד ההסכם המסגיר את החלק הערבי של הארץ לעבדאללה ומאשר בסיסים בריטיים על אדמת ישראל. נציג מפ"ם דרש לא לאשר את חוזה שביתת הנשק. ההצעה נפלה ב־68 (קולות) נגד 19 (מפ"ם, מק"י ופרידמן־ילין) [חירות לא תמכה בהצעה]. כן עמדה להצבעה הצעת בגין להצביע אי אמון לממשלת בן גוריון. ההצעה נפלה ב־64 נגד 15 (חירות ולח"י). מפ"ם ומק"י נמנעו. מק"י נמנעה מפני הנוסח השוביניסטי שבהצעת בגין.²⁶

נוסח ההסכם פורסם ברוב העיתונים. הארץ, הבקר, חרות ועל המשמר הציגו את הנוסח במלואו; דבר פרסם רק את המבוא וארבעת הסעיפים הראשונים; ידיעות אחרונות ומעריב בחרו לשבץ בכתבותיהם חלקים מן ההסכם. כמה מן העיתונים צירפו מפה לכתבה ב־4 באפריל, מי של כלל המדינה ומי רק מקטע. המפות בעיתונים הארץ ודבר פורסמו יום לאחר מכן, ב־5 באפריל. הארץ צירף מפה של מקטע הגבול באזור המשולש והרי יהודה וללא חבל הנגב (מפה 2). דבר היה העיתון היחיד שהציג את מפת ישראל בכללותה ואת קווי ההסכם על רקע גבולות החלוקה לפי החלטת האו"ם מיום כ"ט בנובמבר 1947 (מפה 4). הבקר (מפה 3), חרות (מפה 5), ידיעות אחרונות ועל המשמר (מפה 6) צירפו לכתבות מפות של הגבול באזור השרון בלבד. המפה שהציג ידיעות אחרונות הייתה זהה לזו שהוצגה בחרות. הד המזרח, מעריב והצפה לא הציגו מפות.

לוח 1: התפלגות הדיווחים לפי עיתונים

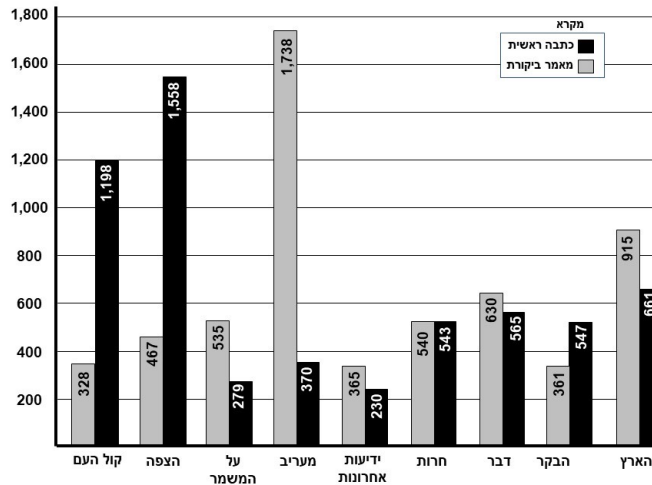
העיתון	שיוך פוליטי	מספר כתבות
הארץ	לא	5
הבקר	כן	6
דבר	כן	6
הד המזרח (שבועון)	כן	2
חרות	כן	6
ידיעות אחרונות	לא	6
מעריב	לא	9
סלם (ירחון)	כן	4
על המשמר	כן	6
הצפה	כן	2
קול העם	כן	2
שערים (דו-שבועון)	כן	-
סך הכול		52

מהלוח עולה כי כמחצית מהעיתונים הקדישו להסכם כחמש עד שש כתבות. במעריב התפרסמו תשע כתבות על ההסכם. שערים, הביטאון החרדי, לא התייחס אל ההסכם כלל. קול העם, ביטאונם של הקומוניסטים, מיעט להתייחס לנושא כמו גם הצפה, ביטאון החזית הדתית המאוחדת, חברת הַיְחָדָה (הקואליציה). על פי רוב היו בכתבה שבישרה על ההסכם שתיים או שלוש שורות של כותרת, שהמרכזית שבהן הודפסה באותיות מובלטות וגדולות. העיתונים הבלתי מפלגתיים, הארץ, ידיעות אחרונות ומעריב, העדיפו לפרוס את כותרת הדיווח לרוחב כל הגיליון.

תרשים 1 מציג את התפלגות העיתונים לפי מספר המילים בכתבה הראשית על ההסכם ובמאמר הביקורת. ההבדלים בהיקף הכתבות הראשיות נובעים בראש ובראשונה מכך שחלק מן העיתונים הציג את נוסח ההסכם על סעיפיו המלאים בכתבה נפרדת כדוגמת הארץ והבקר ובחלקם שובצו סעיפים מתוך ההסכם והסברים בצדם בגוף הכתבה הראשית, כגון הצפה וקול העם. יוצא דופן בהיקפו היה מאמר הביקורת שחיבר עורך מעריב (פי שלושה מממוצע המאמרים האחרים).

עוד בטרם נחתם ההסכם יצא הארץ נגד התערבות בריטניה במשא ומתן בין הצדדים. בעמוד הראשון של העיתון מיום 4 באפריל 1949, פורסמו ארבע כתבות בנושא ההסכם. כותרתה הראשית של הכתבה העיקרית שנפרסה לרוחב הגיליון הייתה: "נחתם הסכם שביתת הנשק עם עבר הירדן". כותרת המשנה של כתבה זו הייתה ארוכה: "ואדי ערה, ומסילת הברזל בין ראש העין לחדרה בידי ישראל. – ה'משולש' לידי הלגיון. – קוי

תרשים 1: התפלגות העיתונים לפי מספר המילים בכתבות הדיווח הראשיות ובמאמרי הביקורת

ירושלים ללא שינוים. – קו ישראל עובר בהרי חברון ומגיע עד עין גדי. – מים המלח לאילת קו הגבול הבינלאומי. – פיצויים לעבדאללה תמורת כביש תול-כרם". הכתבה השנייה הציגה את ההסכם וכותרתה הייתה: "נוסח הסכם שביתת הנשק הכללית בין ממלכת ירדן ההאשמית וישראל". "טקס החתימה ארך 7 דקות" הייתה כותרתה של הכתבה השלישית וכותרת הכתבה הרביעית הייתה: "כמות השמפניה תספיק לחמש שביתות נשק". בצד הדיווח על החתימה והצגת ההסכם התפרסמה גם ביקורת:

אלה בינינו הטוענים, שיש לפתור שאלות כגון שאלת ה"משולש" בכוח החרב ושמלחמה עדיפה מאמצעי שלום כמשא-ומתן, יראו בהסכם זה וויתור מרחיק לכת מצד ישראל על פתרון ראדיקאלי של מצבנו האסטרטגי ויחסינו הפוליטיים עם שכננו החזק וגם המסוכן ביותר. המבינים ששומה עלינו לרכז את כל כוחותינו לתפקידי הבניין וקליטת העליה, יראו בחוזה החדש הישג רב וחשוב של הדיפלומאטיה שלנו. ללא שפיכות דמים, בכוח שיכנוע וכתוצאה של יחסי כוחות בלבד הנענו את עבדאללה לויתורים מרחיקי-לכת דווקא בנקודות בעלות חשיבות אסטרטגית וכלכלית עליונה. כוחותיו והכוחות העיראקיים הצמודים לפקודתו יסוגו מוואדי ערה המחבר את עפולה עם חדרה וכן הם יזונו אחורה בשטחי השפלה כך שמסילת-הברזל בכל אורכה, מלבד קילומטרים מועטים על יד תול-כרם וקלקיליה, תהיה ברשותנו, המסדרון הצר בין חדרה ועד כפר-סבא יורחב בקילומטרים חשובים. תמורת יתרונות אלה וויתרנו על שטחים בדרום חברון, שלהם נודעת בשבילנו חשיבות קטנה יותר. החלפת השטחים יוצאת, אפוא, בעדנו בשכר רב; ייתכן כמוכן, שלעבדאללה חשובים יותר השטחים בסביבות חברון. אם כך הרי שני הצדדים עשו עסק טוב.²⁷

העיתון ציין כי בעיות מספר טרם נפתרו והדגיש את השליטה על אזרחים ערבים שהועברו שלא מרצונם לתחומי ישראל. נראה שהוא תמך בהסכם, הציג צדדים חיוביים יותר מאשר שליליים, מתח ביקורת על "מעדיפי המלחמה" וסיכם כי "שני הצדדים עשו עסק טוב". בעקבות השמועות על החזרת פליטים ערביים פורסמה בהארץ קריקטורה:

— זה חלק ממשפחה. הטאר יחזור מחר ומחרתיים.

שיבת הפליטים, "הימים הללו", הארץ, 15.7.1949, עמ' 3

הַבָּקָר (יומון החוגים האזרחיים ומפלגת הציונים הכלליים)

ההסכם צוין בכתבה המרכזית שפורסמה בעמוד הראשון בכותרת משולשת: "נחתם הסכם שביתת הנשק בין ישראל ועבה"י ברודוס", "הערבים יסוגו במשולש – מסה"ב [מסילת הברזל] והכביש תול-כרם וואדי ערה לישראל", "ותורים לעבה"י בדרום חברון – ועדה לטיפול בפייחת הדרכים לירושלים בית לחם והר הצופים". השורה הראשונה דיווחה על ההסכם, השנייה על הישגיו והשלישית על חולשותיו. כתבה שנשאה את הכותרת "הנוסח המלא של ההסכם" נדפסה בנפרד בעמוד הראשון. עוד התפרסמו בעמוד הראשון שלוש כתבות קצרות: "ליל-שמורים ברודוס", "הסכם רודוס פותח אשנב למו"מ מדיני" ו"הכוחות הבריטיים יוצאו מעקבה?".²⁸

העיתון תמך בהסכם ועקץ את ה"צדיקים" החותרים לכיבוש המשולש: "אין להתעלם מן הצדדים החיוביים שבמאמץ בינלאומי זה, ליישב בדרך משא-ומתן את מה שכמה צדיקים דימו לכתחילה שאפשר לפתור רק בחרב".²⁹ בירושלים התקבל ההסכם ב"רגשות מעורבים", לפי העיתון. עתיד העיר לא היה ברור ו"מכאן העדר של כל גילוי שמחה עתה, 24 שעות לאחר חתימת ההסכם. נראה, כי כל שינוי עדיין לא חל בירושלים. ספק אם יחול בעתיד הקרוב".³⁰

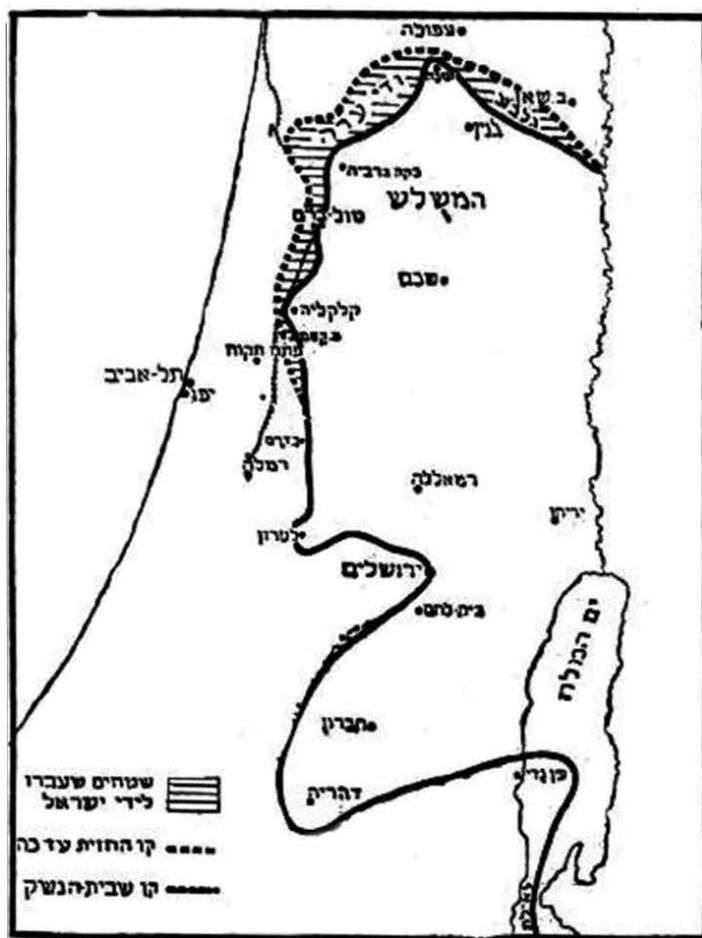
פנהל המשחקים אינו מפסיד לעולם.

"הימים הללו", הארץ, 24.12.1948, עמ' 3

דבר (יומון ההסתדרות הכללית, זוהה עם מפא"י)

"נחתם ההסכם על שביתת נשק עם עבה"י" הייתה כותרת הכתבה הראשית בעמוד הראשון של העיתון מ-4 באפריל. כן התפרסמו בו חמש כתבות נוספות: "נוסח ההסכם לשביתת נשק בין ישראל לעבה"י" (המבוא וארבעה הסעיפים הראשונים), "טקס החתימה", "שתי ועדות להסדר תנועה", "רויטר על הסכם רודוס" ו"הממלכה ההאשמית של ירדניה".³¹ בכתבה האחרונה נמהל העתיד: "בשעת הטקס השתמש ד"ר באנץ' בשם 'עבר הירדן'. אולם הוא תיקן מיד את עצמו וקרא בשם 'הממלכה ההאשמית של ירדניה'. סוכנות 'רויטר' רואה בכך סימן להכרת או"מ בהכללת השטחים הערביים של ארץ-ישראל בממלכת עבדאללה".³² לעיתון, כביכול, אין דעה והוא מציג את הערכת סוכנות הידיעות "רויטרס". העיתון מנה את ההישגים והביע תמיכה בהסכם:

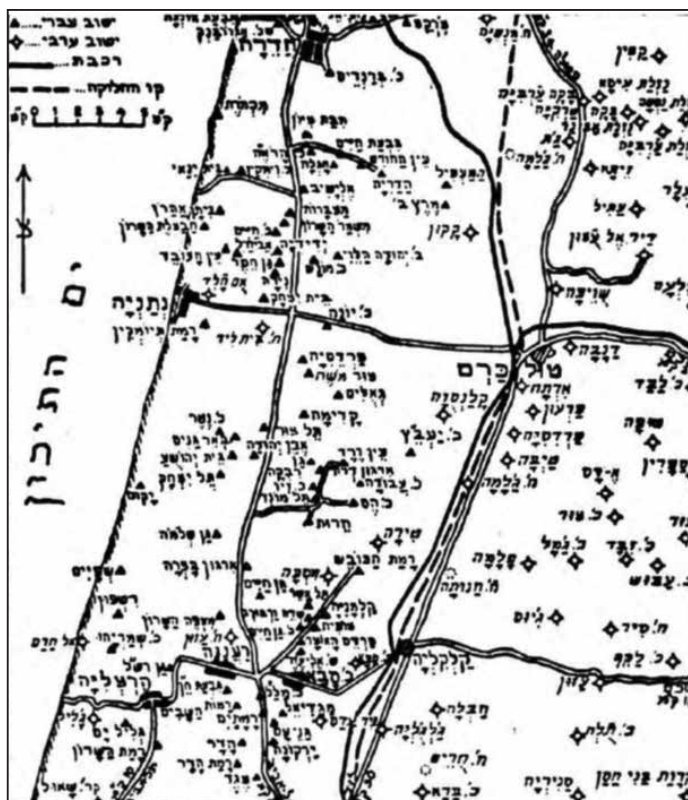
ההסכם השלישי [קדמו לו ההסכמים עם מצרים ולבנון] על שביתת הנשק מקיף את מרבית החזית הארצישראלית ומבטיח, כל עוד יישאר בתקפו, את רוב השטחים החיוניים למדינת ישראל. הנגב כולו, ובתוכו המוצא לים סוף, מובטח עתה בהסכמים על שביתת נשק מכל עבריו, [...] הובטחה גם דרך ואדי ערה המקשרת את העמק והגליל התיכון והמזרחי עם רצועת החוף. "צואר הבקבוק" לאורך החוף בשומרון ובשרון הורחב. קו העמדות בדרום עמק יזרעאל הועתק מעבר לגלבוע. השטח הישראלי ביהודה והגישא לירושלים הובטחו אף הם ועוד יתנהל משא ומתן על סידורים נוספים סביב ירושלים. התיקונים בקווי העמדות כמשולש הושגו במחיר ויתורים דרומית לחברון, אך גם שם שמרנו על שטחים נרחבים בצפון הנגב ולאורך החוף הדרומי-ערבי של ים המלח, בכלל זה מצדה ועין גדי. [...] אין זה הפתרון שמדינת ישראל מעוניינת ורוצה בו.

מפה 2: מקטע קווי שביתת נשק בתחום המשולש, הארץ, 5.4.1949, עמ' 1.
השטח המקווקו נוסף לישראל

[...] שני גורמים עיקריים איפשרו את ההסכם הזה ועיצבו את תוכנו: כוחה של מדינת ישראל ורצונה לעבור לחיי שלום ויצירה: שני גורמים אלה תלויים זה בזה. בכוחם נחלה מדיניות החוץ הישראלית את אחת הצלחותיה הגדולות במפעל שחרורנו.³³

בחוגים רבים שררה הערכה שלמרות הסכמי שביתת הנשק עם ארבע המדינות הערביות הגובלות בישראל, "הסיכוב השני" של המלחמה בלתי נמנע. נתן אלתרמן היה שותף לדעה זו. כחצי שנה לאחר מכן, לרגל כינוס הליגה הערבית בקהיר, כתב אלתרמן את שירו "הסיכוב השני והליגה הערבית". "הסיכוב השני" היה אמור להיות הסיכוב האחרון: הכנסת תישרף, דגלי הג'יהאד יונפו בעמק יזרעאל ובשרון ומעל הקריה בתל אביב יתנוסס דגל לבן.³⁴

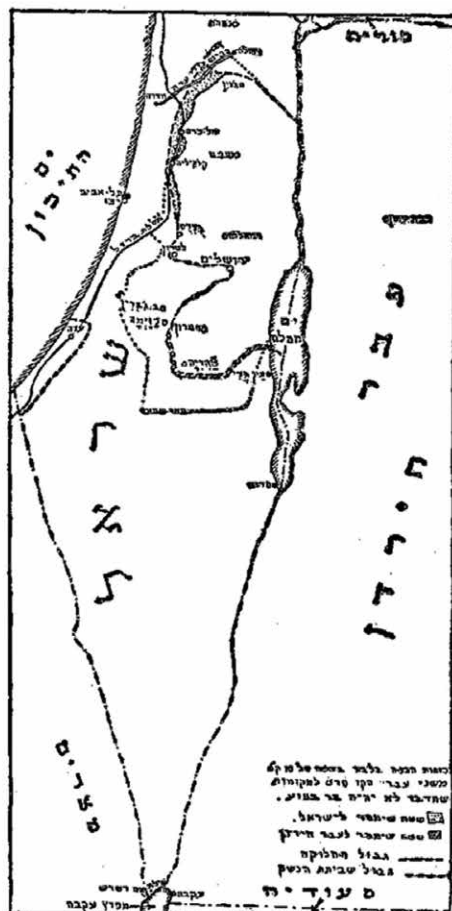

מפה 3: מקטע קווי שביתת הנשק באזור השרון, הבקר, 4.4.1949, עמ' 1. הקו המרוסק הוא קו שביתת הנשק

הד המזרח (שבועון עדות המזרח השונות בישראל)
הגיליון הראשון שדן בהסכם הופיע רק ב־8 באפריל. לא היה כבר טעם להתייחס אל ההסכם ואל אישורו בכנסת ונכללו בו שני מאמרי ביקורת. בראשון נמתחה ביקורת על אובדן המשולש ועל ההסכמה הסמויה, שכן בריטניה לא הייתה צד בהסכם להצבת כוחות בריטיים בירדן:

אף על פי כן אין לבנו שלם עם עצמנו לאחר הסכם רודוס, עליו חתמו נציגי ישראל ועבר הירדן: הרגשות מעורבים. שכן ידענו, כי מאחורי עבדאללה מסתתרת המדיניות הבריטית, שעלה בכוחה ליצור ממלכה ירדנית [...].

ברם אין גם להסיח את הדעת מן הצדדים החיוביים שבאותו הסכם. אין צורך לזלזל בדרך, בה יישבו את הסכסוכים בין שתי הארצות: דרך של שלום ולא של מלחמה; הכרת זכותנו על כל הגג; מסירת הכביש בין קלקיליה וטול כרם לרשות ישראל; ההסכם העקרוני לפתיחת הדרכים בירושלים, שאמנם איננו משביע את רצוננו במיוחד; ההחלטה ההדרית להכנע להוראות או"מ, ולא לתקוף אחת את רעותה.³⁵

מפה 4: ישראל וקווי שביתת הנשק עם עבר-הירדן, דבר, 5.4.1949, עמ' 1.
המפה באדיבות מכון לבון, ארכיון תנועת העבודה

המאמר השני, שאותו כתב העורך, התבטא בחריפות בהצביעו על הסכנות הכרוכות בהסכם ועל הצפוי מסיפוח המשולש לממלכת עבר הירדן. המחבר ניסה לפגוע בעבדאללה, אך לא נקב בשמו וכינה אותו "מושל" ולא "מלך":

חוזה שביתת הנשק עם עבר-הירדן נתקל בבקורת חריפה ע"י חוגים רחבים ביישוב. [...] חוזה שביתת הנשק עם עבר-הירדן נושא סכנות גדולות בחובו. מושל עבר-הירדן ובייחוד יועציו הבריטיים, גילו מדה רבה של התאפקות. הם אפילו הסכימו לעשות ותורים טריטוריאליים ידועים, מתוך החלטה נחושה כי בשעה זו, יש הכרח למהר ולסיים את המשא ומתן עם ישראל ולעשות את כל הדרוש בכדי ליצור את העובדה הקיימת: לספוח האזורים הערביים של א"י לעבר-הירדן והקמת "ממלכת עבר-הירדן

רבותי". [...] ישראל ראתה בצדק בהתבססותנו באילת הישג גדול. אולם תמורת הישג זה גילתה משלחתנו ברודוס לקבל את כל ההצעות של המשלחת העבר-יירדנית להתבססות מושל עבר-הירדן באזורים הערביים של הארץ ובזה גדול ההפסד שלנו. מושל עבה"י השיג את מבוקשו בקלות רבה.³⁶

חייט מומחה בא מלונדרון...

לורד סמואל לעבדאללה: אני הוא אשר תפרתי לה. מ. את הגלימה טהוא לובש, אזלי נספל בחליפה החדשה מהאריג ה"משולש", לפי האפנה האנגלית?

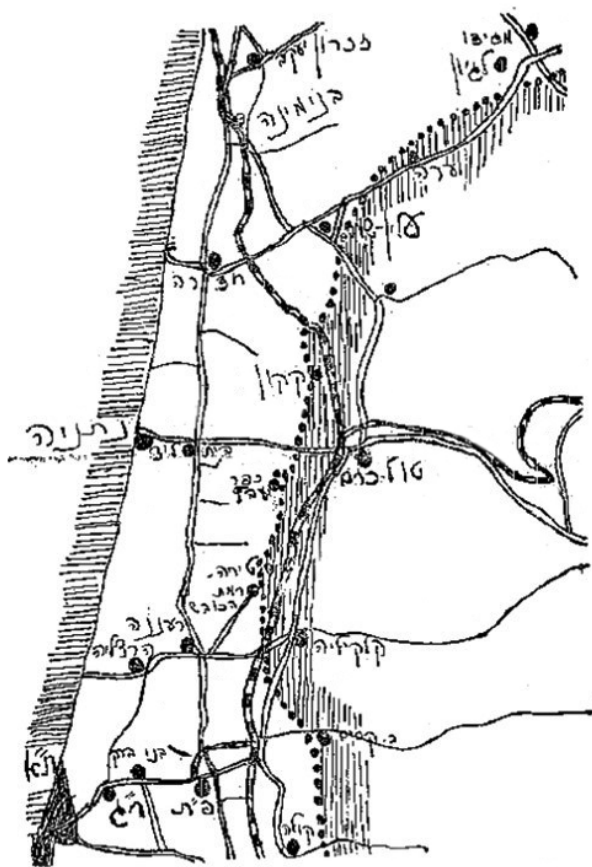
צייר: ש. בן-כל-תחזה

"חייט מומחה בא מלונדרון", הר המזרח, 8.4.1949, עמ' 5

חרות (יומון מפלגת חרות)

לכתבה הראשית בעמוד הראשון מ-4 באפריל היו שלוש כותרות. הכותרת הראשונה, העליונה, הייתה: "אמש בשעה 7.30 לפי שעון ישראל נחתם ה'הסכם' עם עבה"י". העיתון ערער בכותרת זו על לגיטימיות ההסכם. בכותרת המרכזית, השנייה במדרג והמובלטת, הוא תקף את ההסכם: "לב הארץ נמסר לעבד-בוין בהסכמת ממשלת ישראל. הממשלה הכירה ב'ממלכה ההאשמית' משני עברי הירדן". הצבת שם המדינה במירכאות ציינה ערעור על הלגיטימציה של "הממלכה ההאשמית", שכן בכותרת הראשונה נכתב "עבה"י". הכותרת התחתונה והשלישית של הכתבה הראשית פירטה את נקודות התורפה: "חלקים נרחבים באיזור חברון נמסרו לעבה"י תמורת תיקוני גבול במשולש ובואדי ערה; התחייבנו לשלם פיצויים לעבדאללה; יועמד לדיון גורל באר שבע וחוף ים המלח; הכוחות הבריטיים בעקבה לא הוכללו בהסכם; ישראל מסכימה שהלגיון יחליף את העיראקים במשולש". העיתון חידד את הנושא וטען כי ההסכם נחתם "מבלי לקבל רשות מהכנסת ומבלי להבהיר מקודם לדעת הקהל העברית את ערכה המכריע

של ליגליזציה ברורה הניתנת לאויב". בגוף הכתבה כונה עבדאללה "הוואסאל הבריטי הנרצע ביותר שבכל המזרח התיכון".³⁷ עד לסגירתו ב־1965 סירב חרות להכיר במדינת ירדן והמילה "ירדן" נכתבה בו במירכאות כפולות.³⁸ כתבה נוספת בעמוד הראשון נשאה את הכותרת "חוזה ההגנה ההרדי בריטניה-עבר הירדן יורחב על המשולש". העיתון הסיק כי "צבא בריטי יוכל לקיים בסיסיו בגבולותינו". כן טען העיתון בידיעה נפרדת בעמוד הראשון כי חתימת ההסכם הוקדמה ליום א' [3.4] על מנת לזכות בכותרות העולמיות ושלא להתנגש עם מועד חתימת הברית האטלנטית שתוכנן ליום ב' [4.4].³⁹

מפה 5: מקטע קווי שביתת נשק באזור השרון,⁴⁰ חרות, 4.4.1949, עמ' 1

ב־5 באפריל דיווח העיתון, בשתי כתבות נפרדות בעמוד הראשון, על ישיבת הכנסת שנתכנסה לאישור ההסכם. לכתבה הראשונה הייתה כותרת משולשת (מלמעלה למטה): "הכנסת עמדה אתמול בסימן הצעת חרות"; הכותרת השנייה והמובלטת הייתה: "להביע

אי-אמון לממשלת בן-גוריון בגלל הסכם-השעבוד שחתמה ברודוס; הכותרת השלישית הייתה: "אחרי ויכוח סוער שנמשך 5 שעות נדחתה ההצעה ברוב של 49 קול".⁴¹ בכתבה השנייה, שנשאה את הכותרת "שלום הבאתם לנו? שעבוד הבאתם!", נכתב כי מנחם בגין תקף את ההסכם: "בנאום רב-רושם מוקיע מר בגין את סעיפי הסכם-רודוס ומאשים את הממשלה בהסגרת חלקי-המולדת לאויב הבריטי".⁴² אבי שילון כתב כי בגין היה "לראשון בתולדות הכנסת שהגיש הצעת אי-אמון בממשלה".⁴³ במאמר ביקורת מיום 5 באפריל, שנשא את הכותרת "בלי הגיון ובניגוד לאינטרס המדינה" ופורסם בעמוד השני, נכתב:

שפע טובות ירד על ע' ו"ממלכתו ההאשמית הירדנית". מה שסירבו לתת לו אחיו – בני בריתו ושותפיו לפלישה לתוך ארצנו – ניתן לו על ידי ממשלתנו. החל ממתנות ממשיות ביותר וגומר בענינים פורמליים – הוא השיג הכל: "ממלכתו" הפכה מארץ שוממה עם מספר שבטים נודדים, למדינה עם מאות אלפים רבים של תושבים, היא התקרבה עד כדי מרחק מספר קילומטרים לחופיו של ים תיכון; בדרומה של הארץ נמסרו לרשותו אזורים שהיו בידינו; ללגיונו ניתנה ערובה לבטחון ירושלים וסביבתה; דרך-המלך לירושלים תשמר בידו והוא אשר יחליט באם להרשות לשיירותנו לעבור או לאו; כסף יסולק לידינו למען יוכל להוסיפו להקצבה הבאה מידי אדוניו – בוויין; בגזרה הצרה העוברת לידינו תוקם משטרה ערבית – כעין מליציה ערבית בתוך גבולות המדינה הערבית.⁴⁴

עוד נכתב בעיתון בכתבה נפרדת, בעמוד האחרון, כי "תושבי ירושלים מתנגדים לחלוקתה של הבירה".⁴⁵

ידיעות אחרונות (עיתון ערב פרטי)

ב-3 באפריל דיווח העיתון לקוראיו בכתבה שנשאה כותרת כפולה: "המשולש נכלל בהסכם רודוס", נכתב בשורה העליונה ומתחת לה, בכותרת המשנה, נכתב: "ההסכם ייחתם הערב ב-6 או מחר". בגוף הידיעה נמסר כי "רדיו בירות ורדיו רמאללה טוענים שהמשולש לא נכלל בהסכם".⁴⁶

בעמוד הראשון של גיליון 4 באפריל פורסמה כתבה לרוחב הגיליון ולה כותרת משולשת: "הסוכנות הצרפתית מוסרת על הסכם בעל-פה שהושג ברודוס"; "הלגיון הערבי יפנה את לטרון"; "דיין ותל יעמדו בראש הועדה לעניני ירושלים". לטענת העיתון, "המשא ומתן הישיר שבר את הקיפאון" והוועדה שתקום "תעסוק, בראש ובראשונה, בקביעת גבולות האזור הבינלאומי בירושלים (חומת העיר העתיקה מצד אחד ומלון 'המלך דוד מצד שני)".⁴⁷ באותו עמוד הופיעו שלוש כתבות קצרות שעסקו בנושאים שונים הקשורים להסכם: "ברגע האחרון נמנע קרע במשלחת עבה"; "חברי משלחת ישראל חוזרים היום מרודוס" ו"טיימס": הקיצונים היהודים לא יהיו מרוצים".⁴⁸

הביקורת הוצגה ב־4 באפריל במאמר עם כותרת משולשת. בשורה הראשונה נכתב והודגש בקו: "יש יסוד לפקפק בכך, אם מה שפורסם אתמול ברודוס הוא כל ההסכם"; בשורת הכותרת השנייה, באותיות בולטות ולרוחב הגליון, נכתב: "מניחים כי להסכם – סעיפים חשאיים"; שורת הכותרת השלישית התכתבה עם קודמתה: "ושתוכנו המלא של ההסכם – לכשיוודע – יתקן את הרושם שעשה אמש". במאמר טען העורך, ד"ר הרצל רוזנבלום, כי ישראל נתנה יותר משקיבלה ו"ההסכם כפי שהוא נתפרסם – הסכם חד־צדדי הוא":

אין איש יודע, אם ההסכם על שביתת הנשק עם עבדאללה, כפי שפורסם הבוקר, הנו על ההסכם שנחתם או לאו. [...] ואי אפשר, כמובן, להעריך את ההסכם לפי מה ש"אולי כלול בו". להעריכו אפשר רק על לפי מה שידוע עליו ברורות. ומה שידוע עליו ברורות הופך את ההסכם שנחתם אמש ברודוס להסכם שדומני כי אין להתברך בו. [...] הדיפלומטיה שלנו, שהחלה יפה יפה (בהסכם הראשון שלנו עם מצרים), הולכת ונחלשת משום מה עם כל הסכם חדש שנחתם.⁴⁹

העיתון פירט את המאזן השלילי של "קח ותן": ישראל נותנת את המשולש, פיקוח על הרכבת לירושלים, תמורה כספית לסלילת כביש ואינה מקבלת את הדרך לירושלים ופתרון למובלעת הר הצופים.

מעריב (עיתון ערב בלתי מפלגתי)

העיתון דיווח לקוראיו על ההסכם כבר ב־3 באפריל. הכותרת בעמוד הראשון בישרה כי צפוי "ליל שמורים ברודוס, הכל מוכן לחתימה"; "תוקמנה ועדות מיוחדות לירושלים ולעניינים כלכליים".⁵⁰ עוד טען כי "הסיפוח האדמיניסטרטיבי של המשולש לתחום השלטון של עבר הירדן אינו נכלל בהסכם שביתת הנשק ברודוס".⁵¹ העורך, עזריאל קרליבך, כתב כי "הסכם עם עבדאללה יכתב – אך לא ייחתם. המציאות תסרב לחתום עליו".⁵² הכתבה המרכזית, לרוחב העמוד הראשון של גיליון 4 באפריל, כללה שלוש שורות כותרת: "דובר משרד החוץ אומר על ההסכם שהושג", "נבוא להסכם גם על ירושלים" שהייתה הכותרת המודגשת, ו"נתווספו לנו 150 מילין מרובעים ו־5 כפרים בעלי 20 אלף תושבים ערבים שיעמדו תחת פיקוח משטרה ערבית". הכותרת המשולשת תמצתה את ההסכם: הישג פיזי בצד שליטה על התושבים הערבים שהועברו לישראל. בגוף הכתבה הובאו עיקרי ההסכם שאליהם התייחס מנהל משרד החוץ: "שחרור הדרך מהשרון לעמק ושליטתנו על כל הנגב", "אין זו הכרה בסיפוח המשולש", "יתרון אסטרטגי שבו הקו הצבאי החדש יעבור לאורך הרס הראשון", "שיפור הסיכויים להתקבל לאו"ם", "הלגיון יפנה את לאטרון" ו"ישראל תורשה להחזיק בעקבה כוחות יותר גדולים מאשר הלגיון".⁵³ רק חלקים מן ההסכם שובצו בכתבות.

בעמוד הראשון התפרסמו שתי כתבות נוספות: האחת שכותרתה הייתה "תוך 4 שבועות לא ישאר אף חייל עירקי על אדמת א"י"; השנייה: "כך רואה את ההסכם הדיילי

טלגרף", ובה נכתב כי "סופר 'דיילי טלגרף' בתל אביב רואה בחתימת הסכם שביתת הנשק עם עבה"י נצחון דיפלומטי מזהיר למדינת ישראל".⁵⁴

במהדורה השנייה באותו ערב הוחלפה הכותרת הראשית בכותרת חדשה בתצורה משולשת דומה. בכותרת העליונה נכתב: "רדיו ניו-יורק מנבא לאופנסיבה פוליטית של עבדאללה". סיפוח שטחי ארץ ישראל הערביים כשנה לאחר מכן הוא התגשמות ה"נבואה". בשורת הכותרת השנייה, המרכזית והמובלטת, הובאה הכותרת שבגיליון המוקדם הייתה כתבה נפרדת: "תוך 4 שבועות לא ישאר אף חייל עירקי על אדמת א"י". בכותרת השלישית נכתב: "בסיכום בעל-פה התחייב הלגיון לפנות את לטרון".⁵⁵

בעמוד האחרון של הגיליון הובאה כתבה קצרה המבקרת אף היא את ההסכם: "ממשלת ישראל הסכימה לתואר החדש של עבר הירדן 'הממלכה הירדנית ההאשמית'. כלומר היא הכירה בשלטון עבדאללה גם בגדה המערבית של הירדן".⁵⁶ מכאן נמצאנו למדים כי גם עיתון זה יצא נגד שמה החדש של עבר הירדן.

העיתון יצא נגד ההסכם. במאמר שכותרתו "היום בו המליכה ישראל את עבדאללה על שני עברי הירדן הוא יום טוב לכווין", כתב העורך:

אי-שם יושב ארנסט בוויין וקורא את חוזה שביתת-הנשק הזאת, – ומצחק. [...] בוויין מרכיב משקפים למען לא תהא טעות, כי לא ייאמן. אמנם כן, – נכון הוא. היהודים חתמו. [...] יפה. [...] כדי להודיע לעולם כולו, שאין זאת שביתת-נשק, ואין זה סידור זמני. ואין כאן קווי-חזית, אלא הסדר של קבע, הסכם לאורך ימים! [...] אני בעד הגירת פליטים לישראל. איך אמרו? – פתיחת שערים? כן, פתחו שערים! עליה בלתי מוגבלת של כל הפליטים! ואדרכא, נראה, מה היהודים יכולים לעשות בהם. [...] – אני יודע. אני יודע, למה חתמו על הקו אותו תיחמתי. מפני שאין להם עצבים. ולי – יש. זה הכל.⁵⁷

בעמוד האחרון של העיתון מיום 5 באפריל הובאה כתבה קצרה, "אידיליה ברודוס: כולם מרוצים...", שהתכתבה באמצעות שלוש הנקודות עם ידיעה סמוכה שכותרתה הייתה "[...] ו'האידיליה' במשולש". נכתב בה: "במשך הלילה ירו הערבים שעה ארוכה לעבר הקוים היהודיים מעמדותיהם בקרבת מגדל. כן נמשכו במשך היום צליפות הערבים על רמת הכובש".⁵⁸

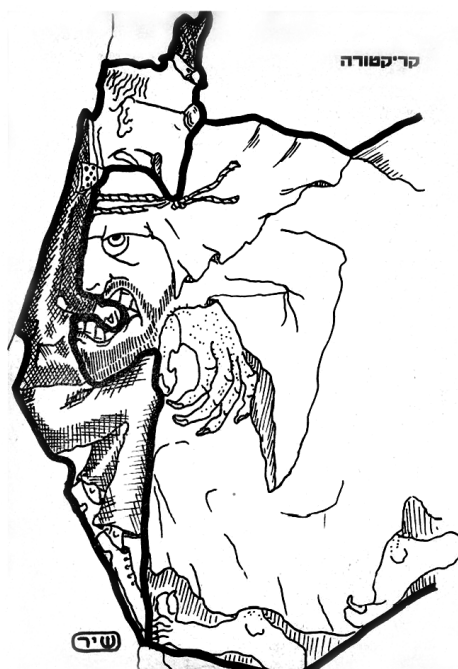
סלם (ירחון למחשבת חרות ישראל) כתב העת מתח ביקורת על ההסכם:

ועתה נמצאת ישראל מוקפת כוחות בריטיים ממש או כוחות פרו-בריטיים מובהקים. האם היה הכרח בדבר? לא היה הכרח בו. לא מבחינה צבאית ולא מבחינה מדינית. האמת היא, שהלגיון הערבי לא הוכה וזה הגדיל את הפרסטיז'ה הבריטית ואין צורך לומר שעצם המשא ומתן עם עבדאללה הוא אשור רשמי לקיים בסיסים בריטיים בתוככי הארץ. כתרו של עבדאללה החל להתנדנד על ראשו. ממלכתו היתה פיקציה.

הכתר, שניתן לו מידי אנגליה, כוחו היה בדיוק ככוח הלגיון, ורק עתה ניתן תוקף לממלכתו. רק עתה באה גושפנקה של ממש למדינתו. הוא קוה למרות מישראל, וזכה למלכות מידה. כי לא היה הכרח צבאי בדבר. תמורת ההכרה דה־פקטו בישראל, זכתה בריטניה בהכרה דה־פקטו מצד ישראל לשלטונה בחלק גדול של ארץ ישראל.⁵⁹

מעבר לביקורת כללית על ההסכם הייתה גם ביקורת אישית, עוקצנית, שנמעניה היו משה שרת, שר החוץ וגולדה מאירסון, שנתמנתה לצייר ישראל במוסקבה:

מר שרת נתפתה, כנראה, להאמין שאכן כזוהי דרכה של הדיפלומטיה הבריטית וכי כדאי ללמוד ממנה ולחקותה. "בזנסמן" נבון רץ כרגיל אחרי לקוח עשיר – ולכן הכריז שרת קודם כל על זיקתו למערב (סטלין איננו קטנוני – "זיקה" בלבד לא תרגיז אותו...). כדי להשאיר בכל זאת גם "הגון" – נוסחה קונצפציה פוליטית מיוחדת במינה התלויה על שתי בלימות: "אוריינטציה על או"ם" ו"נייטרליות" מלולית. ומכאן נבעה השרשרת ההגיונית של כל ה"הישגים": וויתור "דה־פאקטו" על ירושלים העתיקה, חדירת האנגלו־ערבים ללב הארץ; גושפנקה עברית רשמית לממלכה הירדנית ההאשמית; צמצום הריבונות העברית ע"י המתווך, המשקיפים, האזורים המפורזים, ועדת־הפיוס, המלווה האמריקאי; מצב שאיננו שלום ואיננו מלחמה; ואפס הישגים מצד גברת גולדה מאירסון במוסקבה, פרט לגידול קשיי העליה ממזרח אירופה ויחס עויץ כלפי הציונות.⁶⁰

עבדאללה נוגס בבטן ישראל, סלם, 1.5.1949, עמ' 11

ביקורת נמתחה גם בשיר שלהלן, שכללה התקפה אישית על ראש הממשלה. שמו לא הוזכר אך דמותו צוירה במילים:

מקלָה האִשִּׁימִית! שֶׁם קֶתֶפָאָרָה! וְלָהּ הֶרֶבֶת מִיר־צֶה-שֶׁם בִּיחָה... עוֹד לִפְנֵי שְׁקֵמָה הוּא לֶסֶךְ יָדָה! אִם תִּרְצוּ, חֲבֵרָה, אֵין זֶה בְּגִידָה...	...אִזְ צֶעֶד, רֶב-חֶסֶד, אִישׁ נְמוּךְ-קוֹמָה, נִיאֵמֶר לִכְנֹסֶת: -אֵל לָךְ בְּדִמְצָה... אֵל תֹּאמְרִי: זֶה בְּכָה... זוֹהִי... מִקְלָה! וְאַתָּם, חֲבֵרָה, שְׁבוּ נָא בְּמִנוּחָה...	בְּעֶרְבוֹת הַנֶּגֶב מִתְבוֹסֵס הֵדֶם... בְּמִלּוֹן בְּרוֹדוֹס הַהֶסֶם נִחַתָּם, — וְעַל כּוֹס שְׁמִפְנִיָּה מְפֻזָּמִים פְּזֻמוֹן: "שׁוּבִי נָא בְּרִיטְנִיָּה דֶּרֶךְ הַסִּלּוֹן..."
--	---	---

שיר על איש "נמוך-קומה"; בן-בלאדן, "ויחד", סלם, 1.5.1949, עמ' 12

סלם הלין בחריפות כי למרות הוויתורים שנעשו ההסכם אינו נשמר בפועל והירי נמשך: "לא. אין הם צולפים, הלגיונרים: לא צולפים בנמלט, לא מפגיזים שכונת-ספר; לא מרעישים בתותח. [...] את רבת-עמון הנחנו בידיהם, את הרי מזרח ומערב הירדן. הם יפנו לעזה, יעלו על בירות".⁶¹

ישראל תומכת בירדן, סלם, 1.6.1949, עמ' 19⁶²

על המשמר (יומון מפ"ם)

"נחתם הסכם שביתת-הנשק עם 'ממלכת הירדן'", הייתה הכותרת הראשית בעמוד הראשון של העיתון מ-4 באפריל 1949. בכותרת המשנה של הכתבה נמתחה ביקורת: "ישראל הכירה בשלטון עבדאללה על ה'משולש'". באותו עמוד דיווח העיתון, בכתבה נפרדת, על הקמת ועדה ש"תסדיר שאלת לאטרון, הגישה לעיר העתיקה ולהר הצופים ותנועת הרכבת לירושלים".⁶³

ב-5 באפריל התפרסמו בעיתון כתבות שחלקן עסק בביקורת על ההסכם וחלקן בדיון שנערך בכנסת. כותרת מאמר הביקורת הראשי הייתה: "אפשר היה אחרת!". העיתון הדגיש עובדות חמורות:

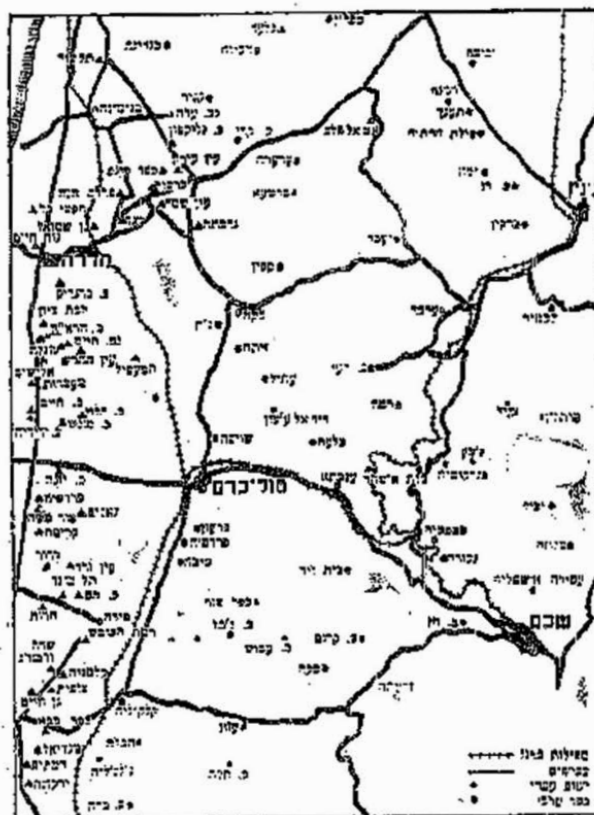
החותמים על ההסכם עם עבר הירדן יצביעו וודאי על היתרונות, ששביתת הנשק מביאה לישראל. ואמנם ישנם הישגים, שאין להתעלם מהם. [...] אף-על-פי-כן רשאים אנו לשאול את מנהלי מדינותנו: האם את ההישגים האלה אי-אפשר היה להשיג אלא במחיר וויתורים מרחיקי לכת? כי לעומת הצדדים החיוביים בולטות עובדות חמורות. בוזבוז נצחונות צבאיים מפוארים; לא נוצלה ההזדמנות למגר את הפולש; הוחמצה האפשרות לבצר את אי-תלותה של מדינת ישראל.⁶⁴

באותו יום הייתה הכותרת הראשית "מפ"ם דורשת דחיית ההסכם". באותו עמוד, בכתבה נפרדת, הציג העיתון את נוסח הצעת מפ"ם לדחיית ההסכם כפי שהוגשה לכנסת.⁶⁵ הצעת מפ"ם נדחתה.

הכתב הצבאי של העיתון טען בכתבה ביקורתית נפרדת, אף היא מ-5 באפריל, כי לעומת נסיגה קלה במרכז הסתבך המצב הצבאי: "בעיקר עלול הקו המפותל שנקבע בקטע בין טול-כרם וקלקיליה, לגרום לתסבוכות". עוד הוסיף הכתב כי נוסח ההסכם מאפשר לבריטים "לעשות כבתוך שלהם משני עברי הירדן".⁶⁶ הקמת בסיסים בריטיים בשטח המשולש העסיקה את העיתונות (ראו מפה 6). בתשובה לשאלות העיתונאים השיב מנכ"ל משרד החוץ כי "הסכנה של הקמת בסיסים בריטיים בשטחי ארץ-ישראל, העוברים עתה לממשל הלגיון-הערבי, לפי הסכם שביתת-הנשק שנחתם ברודוס – אינה אלא 'היפוטיטית ומכל מקום זוהי שאלה מדינית'".⁶⁷

העיתון "עקץ": "מהרפת השייכת לפסח פייקוביץ', בשכונת ביאליק בחדרה, נגנבו אמש סוס ועז. מניחים כי ידם של המסתננים בדבר, הממשיכים ב'פעולה' [כך] גם לאחר הסכם רודוס".⁶⁸

ה"משולש" המפורסם שכח-ג'ין-סולכרם

המפה מראה את הנקודות המסמנות את קו הגבול לאורך התוֹת העיראקית; זבלבה, בקה, סולכרם, קלקיליה, ג'לג'יה.

מפה 6: מקטע המשולש לפי על המשמר, 4.4.1949, עמ' 1. קו שביתת הנשק סומן בנקודות

הצפה (יומון של המפד"ל)

עיתון זה פרסם כתבה אחת בלבד בעמוד הראשון שדנה בהסכם, ובה שלוש כותרות. העליונה: "אחר מו"מ של חודש ימים", שאפשר לראותה כפתיחה; הכותרת הראשית, המרכזית ובעלת האותיות הגדולות יותר והמודגשות: "נחתם הסכם שביתת הנשק בין ישראל לעבר הירדן"; הכותרת השלישית כללה נושאים מספר המתמצים את ההסכם: "המשולש לידי הלגיון. – קו שביתת הנשק לאורך קו ההפוגה. – בירושלים אין כל שינוי. – הרי הגלבוע, מפעלי האשלג, קו רכבת חיפה – תל-אביב וכביש חדרה-עפולה לידינו". העיתון הרחיב בכתבה בנושאים של תיאור קווי שביתת הנשק, הסדר השלום הסופי, החלפת כוחות עיראקיים בחיילי הלגיון, צמצום סדר הכוחות, אזורי ירושלים, חברון וים המלח ותפקידי הוועדה המיוחדת.⁶⁹ הביקורת התפרסמה באותו יום:

ההסכם עם עבר-הירדן, שנחתם אמש ברודוס, מהווה בלי-ספק את השלב המכריע ביותר במערכה המדינית של ישראל, המכוונת לחסל בהדרגה את המערכה הצבאית שביננו לבין מדינות-ערב. [...] נושאי הסכסוך עם עבר-הירדן נוגעים בשטחים השוכנים קרוב ללב המדינה: לאורך כל השפלה על בירתה הזמנית – ובתוך ירושלים, הבירה הנצחית. טופס ההסכם הריהו כולל גם את תיחום הגבול באזור המשולש וכנראה הוא גורר אחריו אי-התנגדותה של ישראל ליציאת העיראקים ולתפיסת המשולש בידי כוחות הלגיון. עובדה זו עצמה, שמשמעותה כניסת כוחות ערביים-כריטיים למטחוי-יתותח מיישובי השפלה המרכזיים, מציינת את כובד משקלה של ההכרעה שנפלה אמש ברודוס.⁷⁰

העיתון, שרוב קוראיו נמנים עם הציבור הדתי, דחק את ההישגים שבדרכים שנפתחו והוספת השטחים, הציב את ירושלים מעל הכול, ראה הישג בדיונים הישירים ויצא בחריפות נגד "ועדת הפיוס" שביקרה באזור:⁷¹

נראית משונה ולחלוטין שלא מן המציאות עסקנותה המקבילה והטרדנית של ועדת-הפיוס, הפורחת-מיטלטלת אי-שם בין ירושלים לבין רבת-עמון וביירות ופתאום היא מופיעה עכשיו גם בתל-אביב כדי להגיש אילו דרישות ו"פתרונים" מתוצרתה העצמית לממשלת ישראל. ואף מחאות ו"אזהרות" מגישה ועדה זו, שאין לה קרקע של ממש להיאחז בו. היא "מוחה" ו"מזהירה" על החלטת ממשלתנו להעביר חלק ממשוריה לירושלים, שכן הדבר מתנגד, כביכול, להחלטת אומ"א על ירושלים בינלאומית.⁷²

קול העם (יומון מק"י)

ב-4 באפריל פורסמה כתבה אחת בעמודו הראשון של העיתון. הכותרת העליונה הייתה: "ממשלת ישראל הסכימה לכבוש ה'משולש' ע"י צבא עבדאללה" וכותרת המשנה: "אמש נחתם ברודוס הסכם שביתת הנשק עם עבר הירדן". בכתבה התייחס העיתון בפירוט לכמה סעיפים בחוזה.⁷³

עיתון זה ייצג שמאל פוליטי וקיצוני שנשען על ברית המועצות ותקף את "המערב" – ארצות הברית ובריטניה. במאמר הביקורת שהתפרסם יום לאחר מכן, נכתב:

ההסכם עם עבר הירדן שנחתם לפני יומיים נכנס לתוקפו מיד ללא אישור הכנסת. הדיון שבכנסת אשר התקיים אמש הוא הבעת דעה בלבד ללא אפשרות הכרעה. [...] תנאי ההסכם עם עבר הירדן פירושם מתן גושפנקה רשמית לשלטון עבדאללה במשולש, כלומר גושפנקה רשמית לשלטונו של האפוטרופוס הבריטי בשטחים הערביים של ארץ-ישראל. [...] השלמתה של ממשלת בן גוריון עם שליטת הריאקציה העבר-ירדנית והצבא הבריטי בשטחים הערביים של ארץ ישראל פירושה פניית עורף לעקרון ההגדרה העצמית של שני העמים במדינותיהם. פניית עורף לעקרון של כיבוד זכויותיו של העם הערבי למדינה עצמאית משלו.⁷⁴

"ויכוח סוער בכנסת על תנאי ההסכם עם עבדאללה" הייתה כותרת כתבה שדנה באישור ההסכם בכנסת. העיתון הדגיש את תמיכת מק"י בהצעת מפ"ם לדחות את ההסכם ולא לאשרו.⁷⁵ כאמור, ההצעה נדחתה.

שערים

דורשבווען זה, שיצא לאור מטעם היהדות האורתודוקסית, ייחד את גיליונו הראשון שראה אור לאחר ההסכם, ב-13 באפריל, לחג הפסח. לא היה בו אזכור לאירועים מדיניים.

ממצאים

מניתוח הכתבות והמאמרים עולה כי לא היה עיתון שלא תקף סעיף בהסכם בחריפות עד כדי שלילתו או בהיסוס, באיפוק, תוך התלבטות פנימית. הכול בהתאם להשקפות הפוליטיות ולרטוריקה של מחבריו, שכללה מרכיבים שאמורים היו להשפיע על דעת הקהל. ב-4 באפריל אישרה הכנסת את ההסכם ולעתים נמהלה הביקורת על ההסכם בביקורת על החלטת הכנסת.

בין יתרונות ההסכם שהעיתונים מנו אפשר להצביע על הנושאים הבאים: המשא ומתן היה ישיר והניב פתרון ללא שפיכות דמים; הכללת מסילת הברזל חדרה-ראש העין בתחום המדינה; פתיחת מסדרון תחבורה רציף בין חדרה לעפולה דרך ואדי ערה; הכללת הנגב בדגש על עין גדי, מצדה ואילת בתחום המדינה; הרחבה מסוימת של הגבול בשרון ובשומרון לכיוון מזרח כך שקו הגבעות הראשון, המערבי, נכלל בשטח ישראל. כך הורחבו, ולו במעט, המותניים הצרות של ישראל.

לעומת מעט היתרונות הללו רבו החסרונות שהוצגו בעיתונים. אובדן המשולש התפרש כתמיכה ישירה או עקיפה או לחלופין כהשלמה עם סיפוח השטחים הערביים של ארץ ישראל לממלכת עבר הירדן; היעדר פתרון לסוגיית המעבר אל המקומות הקדושים ליהודים בירושלים ובראשם הכותל המערבי, הר הזיתים ועוד; אי-הסדרה של מעבר ישיר בין תל אביב לירושלים דרך האזור המפורז בלטרון; הימצאותם של כוחות בריטיים בעקבה ובמקומות נוספים; אי-הקמתה של מדינה ערבית בצד מדינה יהודית בהתאם להחלטות האו"ם; מתן אוטונומיה לכפרים הערביים שעברו במסגרת ההסכם לישראל על ידי הקמת משטרה ערבית ואיסור כניסה של צבא ישראלי לאותם כפרים. נושאים רבים נותרו ללא פתרון מעשי והועברו לטיפול ועדת שביתת הנשק המשותפת.

לוח 2: יתרונות וחסרונות ההסכם לפי העיתונים

הביקורת	לפי העיתונים
יתרונות	
המשא ו'מתן נערך באופן ישיר והפתרון שאומץ היה ללא שפיכות דמים	הבקר, המזרח, ידיעות אחרונות, הצפה
הכללת מסילת הברזל חיפה-ראש העין בתחום המדינה	הארץ, הבקר, דבר, הד המזרח
פתיחת מסדרון תחבורתי בין חדרה לעפולה דרך ואדי ערה	הארץ, הבקר, דבר, הד המזרח
הכללת הנגב – עין גדי, מצדה ואילת – בתחום המדינה	דבר, הד המזרח
הסגת הגבול בתחום השרון והשומרון לכיוון מזרח	הארץ, דבר, הד המזרח
חסרונות	
אובדן "המשולש" (שכם-ג'נין-טול-כרם)	הד המזרח, חרות
השלמה עם סיפוח השטחים הערביים של א"י לממלכת עבר הירדן	הד המזרח, חרות, מעריב, סלם, על המשמר, הצפה, קול העם
הסכם חד-צדדי לטובת ממלכת עבר הירדן	ידיעות אחרונות
תשלום פיצויים לסלילת כביש טול-כרם-קלקיליה	הד המזרח, חרות, מעריב
העברת שטחים לממלכת עבר הירדן בדרום הר חברון	הארץ, הד המזרח, חרות
אי-פתרון סוגיית מעבר אל המקומות הקדושים ליהודים בירושלים	הבקר, חרות, הצפה
אי-הסדרה של מעבר ישיר בין תל אביב לירושלים דרך לטרון	חרות
הימצאות כוחות בריטיים בעקבה ובמקומות נוספים	הד המזרח, חרות, ידיעות אחרונות, סלם, על המשמר, הצפה, קול העם
אי-הקמת מדינה ערבית בצד מדינה יהודית בהתאם להחלטות האו"ם	על המשמר
ההסכם נחתם ללא אישור הכנסת	חרות, קול העם
מתן אוטונומיה לכפרים הערביים שעברו במסגרת ההסכם לישראל	הארץ, הד המזרח, חרות
הקמתה של ועדת פיוס בין-לאומית (ועדת לוזאן)	מעריב, הצפה

תגובת העולם הערבי

העולם הערבי שלל את ההסכם. העיתונות ברבת עמון מחתה כנגדו והעיתונים "הופיעו אתמול עם כתמים לבנים מתחת הכותרת 'סעיפי הסכם שביתת הנשק בין ישראל ועבר הירדן'. צעד זה נעשה כאות מחאה נגד הצנזורה".⁷⁶ בכמה ערים במשולש פרצו הפגנות: "רדיו רמאללה הודיע אמש בשידורו על הפגנות מחאה שנערכו בשכם נגד הסכם עבר-הירדן-ישראל. יצא רוגז ההמונים לרגל אבדן 20 כפרים ערבים שתושביהם יצטרכו לבחור בין אזרחות ישראלית לעזיבת המקום. כן רוגזים בני מחוז תול-כרם על ניתוק העיר מהכביש ומסילת הברזל. ובעיקר מהאדמות מעבר למסילה. הפגנות היו גם בקלקיליה ובג'נין".⁷⁷

על המשמר דיווח על "מתיחות עצומה שוררת במשולש הערבי, [...] התושבים הערבים והפליטים חוששים למאורעות בעתיד הקרוב ביותר: לתיקוני גבולות לטובת היהודים [...] הם מתרוצצים נבוכים ואובדי עצות".⁷⁸ הארץ כתב על הלך הרוח בקרב ערביי ארץ ישראל שנותרו תחת שלטון עבדאללה וניסיונות ההרגעה של ממשלת עבר הירדן:

לאחר סערת הרוחות במשולש בקשר עם חתימת ההסכם לשביתת נשק בין ישראל ועבר-הירדן, שלפיו יתקן הגבול לטובת ישראל ויוצא בעתיד הקרוב הצבא העיראקי מהמשולש, החלה ממשלת רבת עמון ב"התקפה נגדית" המכוונת להרגיע את הרוחות. ראדיו רמאללה פתח אתמול בדברי הסבר בענין ההסכם. הראדיו מסביר שאין מקום לחששות מפני התקרבות היהודים לכפרים הערביים כתוצאה מתקון הגבולות. קירבה זו לא תסכן את מצבם. האינטרס הלאומי מחייב שאנשי הכפרים ישארו בהם ולא ינטשו אותם, כי הפתרון הנוכחי הוא צבאי. אם הם ינטשו את כפריהם מתוך בהלה, הרי הם יסייעו ליהודים לדרוש את סיפוחם אליהם. דברי ארגעה אלה באו לאחר שנתקיימו הפגנות במקומות אחרים במשולש ובעיקר בשכם ולאחר שמשלחות פנו לשלטונות העיראקיים במשולש ובבגדאד, שממשלת עיראק לא תוציא את צבאותיהם מן המשולש.⁷⁹

רק לאחר השלמת מהלך חילופי שטחים בין ישראל לעבר הירדן, כחודש לאחר חתימת ההסכם ובהתאם למוסכם בו, הפנים העולם הערבי את האירוע. הארץ דיווח על תגובות ערביות:

פינוי הערבים מחלק מן המשולש שכם-ג'נין-תול-כרם משמש נושא למאמרים בעתונים הערבים, היוצאים בעיר העתיקה בירושלים וברבת עמון ולשידורי התקפה מכמה תחנות שידור ערביות נגד משטרו של עבדאללה. ראדיו דמשק וראדיו קאהיר ספרו באריכות על "התפוררות" המשולש הערבי ועל אסיפות מחאה חדשות שנתקיימו בשכם וברמאללה. [...] אֶדִיפֶאע, היוצא בעיר העתיקה, פרסם מאמר המתריע על עמדת "לא אכפת" של רבת-עמון ביחס למצב שנתהווה במשולש כתוצאה ממסירת חלקים ממנו לישראל. [...] העתון מציין, שכפרים ערבים הנמצאים בשטח הערבי מנותקים עכשיו, לאחר שהיהודים תפסו את הכבישים המובילים אליהם. [...] פלשתין

כותב: הכפרים הערבים נהפכו לפתע פתאום ובמשך יום אחד לנתונים לשלטונה של "הציונות הבוגדת". אל ניסר מרבית עמון פרסם מכתב מאת צעיר ערבי מכפר אל טירה, שסופח לשטח ישראל, שבו הוא שואל אם תנתן לו ההזדמנות לשוב לראות את אחיו הערבים. סופרו של אל מצרי פרסם כתבה ארוכה משכם, שהעתון הכתיר אותה: "עבר הירדן תופסת בכח את השטחים הערביים בפלשתינה ומוסרת אותם ליהודים, כדי לאיים על סוריה והלבנון". [...] ערביי ארץ ישראל תמהו מאד על הסכם שביתת נשק בין עבר הירדן והיהודים. הערבים חשבו שהסכם שביתת הנשק יצמצם בהפסקת הקרבות, בהתאם לדרישת מועצת הבטחון. אולם ממשלת עבר הירדן מסרה לפי הסכם זה אזורים ערבים מאוכלסים ואיפשרה ליהודים תחבורה בין המזרח והמערב, הצפון והדרום.⁸⁰

כשנה לאחר מימוש ההסכם, נערכה חגיגה ב"משולש הקטן" לציון סיפוחו לישראל:

בכינוס-חג רב-משתתפים (קרוב ל-3000 נפש), בנאומי-ברכה חדורי תודה והוקרה ונאמנות למדינת ישראל, בשירה, בריקודים, בדהרות-פרשים ובתרגילי-ספורט נאים של ילדי בתי הספר, ציינו אתמול התושבים הערבים בכפרי "המשולש הקטן" את יום סיפוחם למדינת ישראל לפני שנה.

אלפי ערבים מכל הכפרים (כ-40 במספר שתושביהם כ-30 אלף נפש) מדרום המשולש ועד צפונו נהרו ברגל וברכב אל הכפר טירה, מקום הכינוס החגיגי. על המגרש הנרחב הוקמה במת האורחים הגדולה מקושטת כפות תמרים וענפי איקליפטוס ותמונות הרצל ווייצמן ודגלי ישראל. אוהל מיוחד הוקם לנשים הערביות. המגרש דמה לשטיח-צבעוני מרהיב. ים של כופיות לבנות ועקאלים שחורים של המבוגרים ושל בגדי כחול ולבן של ילדי בתי-הספר.⁸¹

מזרח תיכון חדש

עבדאללה לא הסתיר את שאיפתו לספח את חלקיה הערביים של ארץ ישראל שנותרו בשליטתו. לאחר ההשתלטות על המשולש, וטרם המשא ומתן להסכם שביתת נשק, כבר נקט צעדים קטנים וסמליים שהצביעו על מגמתו ארוכת הטווח: מייד לאחר הפלישה לארץ ישראל מינה מושלים, על פי רוב ממוצא פלסטיני, בערי המשולש; הנהיג שימוש בכולי דואר עבר-ירדניים במקום בולי המנדט וחייב את השוטרים המקומיים ללבוש מדים של שוטרי עבר הירדן.⁸² ב-12 בנובמבר 1948 הוכתר עבדאללה בכנסיה הקופטית בירושלים ל"מלך פלשתינה".⁸³ ועידת יריחו ("הכינוס הפלסטיני השני") שהתקיימה בראשית דצמבר 1948 קראה לאיחוד פלסטין עם עבר הירדן כצעד לקראת איחוד לאומי ערבי מלא והכריזה על עבדאללה מלך כל פלסטין.⁸⁴ "בהחלטות החדשות, שפורסמו ב-2 בדצמבר [1948], הובע אי-אמון בוועד הערבי העליון ובממשלת עזה [בראשות המופתי] ונקבע איחוד ירדן ופלסטין כ'ממלכה הערבית ההאשמית'".⁸⁵

שליטתו של עבדאללה בחלק מארץ ישראל המנדטורית התקבלה בכירות ערב בזעם,⁸⁶ אך המלך המשיך בסיפוח זוחל של השטחים שכבש הלגיון הערבי. ב-13 בדצמבר 1948

סיפח עבדאללה את ירושלים המזרחית, כולל העיר העתיקה. העיתונים הארץ ודבר דיווחו בכותרותיהם כי "הפרלמנט העבר-ירדני 'המליך' את עבדאללה על א"י",⁸⁷ "הפרלמנט הירדני מאשר את סיפוח פלשתינה".⁸⁸ חרות הרחיב: "על אף האזהרות החמורות של מדינות-ערב ה'פרלמנט' העבר-ירדני אישר את החלטת-הסיפוח. ממשלת עזה מכנסת קונגרס שכנגד. גם הפליטים בסוריה מתנגדים".⁸⁹ שוב, הצבת ה"פרלמנט" במירכאות משמעותה ערעור על הלגיטימיות שלו.

בהידברות המוקדמת בין נציגי המלך לנציגי ישראל עלה נושא סיפוח המשולש: "וראובן] ש(ילוח) ציין כי בראשית השיחה הזכיר [עבדאללה אל] תל כי המלך רואה כמובן מאליה את סיפוח החלקים הערביים של הארץ לעבר-הירדן".⁹⁰ חודש לאחר מכן, ב-30 בינואר 1949, ביקרו דיין ואליהו ששון אצל עבדאללה בארמון החורף בשונה. בשיחה עמם טען המלך, בין היתר, כי "זכותה של עבר-הירדן לצרף אליה את החלקים הערביים של ארץ-ישראל".⁹¹ ההוראות שנמסרו למשלחת הישראלית לשיחות רודוס ב-28 בפברואר 1949 כללו, בין השאר, הנחיה "לדרוש שיפורש בהסכם כי אין הוא מעניק לממשלת עבר-הירדן כל זכות של ריבונות על-פני שטחים שממערב לירדן וכי אין בכריתת ההסכם משום הוכחה מצד ממשלת ישראל בזכויות ריבונות כאלו".⁹² גרעון ביגר כתב כי "סיפוח זה הוכר רק ע"י בריטניה ופקיסטן. שאר אומות העולם לא הכירו מעולם בסיפוח זה".⁹³

כשנה לאחר חתימת הסכם שביתת הנשק, מימש עבדאללה את ההחלטות שהתקבלו בוועידת יריחו ובפרלמנט העבר-ירדני בדצמבר 1948. ב-24 באפריל 1950 הכריז על סיפוח כל שטחה של ארץ ישראל הערבית שהיה בשליטתו ושינה את שם המדינה ל"הממלכה הירדנית ההאשמית" ששונה שוב לימים ל"ירדן".

מדינות ערב החברות בליגה הערבית לא הגיבו תגובה משמעותית על הסיפוח, לא נקטו אמצעים לביטולו וחלקן הסתפק בגינוי או במחאה בלבד.⁹⁴ הארץ דיווח לקונית: "השטחים המשתרעים משני עברי הירדן יאוחדו ויקראו בשם כולל 'ממלכת הירדן ההאשמית' במלכותו של המלך עבדאללה איבן חוסיין".⁹⁵ כותרת הכתבה הראשית בעיתון הבקר הייתה "ישראל לא תכיר בספוח שהכריז עבדאללה".⁹⁶ קול העם טען כי "הסיפוח מהווה הפרה חמורה של החלטת האומות המאוחדות משנת 1947 שהכירה בזכותם של ערביי ארץ-ישראל למדינה עצמאית שלהם". הוא הזכיר לקוראיו כי מטרת הפלישה לארץ ישראל הייתה "למנוע את הקמתן של המדינות היהודית והערבית ולהחזיר את השלטון הבריטי לארץ-ישראל".⁹⁷ מעריב טען כי "עבדאללה ביצע את הסיפוח לאחר התיעצות מוקדמת עם לונדון. הליגה מחפשת 'מוצא של כבוד'".⁹⁸ במאמר אחר באותו עמוד נטען כי "בעוד הדעה הרשמית משתקפת במאמר בדבר, הקובע כי הסיפוח 'אינו משנה הרבה מן המצב העובדתי' הרי האופוזיציה משמאל ומימין רואה בסיפוח מעשה תוקפני רב ומתכוננת לפעולה רבת".⁹⁹

בתגובה לביקורת בעיתונים אמר דובר הממשלה כי "זהו צעד חד-צדדי, אשר אינו מחייב בשום פנים את ישראל. אנו קשורים בממלכת הירדן ההאשמית בהסכם שביתת נשק, ומנוי וגמור עמנו למלא אחריו בהקפדה".¹⁰⁰ הדובר אימץ את שמה החדש של הממלכה. אילן פפה כתב כי "בעקבות החלטת עצרת האו"ם מנובמבר 1947 על חלוקתה של ארץ-ישראל לשתי מדינות, יהודית וערבית, הסכימו ההאשמים והיהודים, כי מרבית החלק אשר יועד למדינה הערבית יצורף לעבר-הירדן".¹⁰¹ כך או כך, מי שיצאו בזמנו נגד הסכם שביתת הנשק, מצאו כי אכן חששם מסיפוח התממש: "דומה כי לעת זקנתו הצליח עבדאללה להגשים אחד מחלומות חייו".¹⁰²

הקמתה של מדינת ישראל הציבה סדר יום חדש במזרח התיכון. הגבולות הזמניים של הסכמי שביתת הנשק בתום מלחמת הקוממיות נתפסו בישראל כעדיפים על גבולות תוכנית החלוקה. המרחב החדש של המדינה, המוכל ותחום בגבולות ארעיים, גבולות הסכמי שביתת הנשק, נתפס כטריטוריה ישראלית. בין 1948 ל-1967 הלכו והתמסדו קווי שביתת הנשק, היו לגבולות המדינה דה-פקטו והוכרו על ידי מרבית המדינות. ההכרה בקו הירוק או בגבולות 4 ביוני 1967 הייתה גורפת.

בפועל התקיים הקו הירוק בתוואי הגבול בין ישראל לירדן בתחומי יהודה ושומרון (הגדה המערבית), פחות מעשרים שנה. אורנה ועדיה טוענת כי הגבול קיבל, בשני העשורים הראשונים לקיום המדינה, "ייצוג עמום ודו-משמעי" בספרי הלימוד.¹⁰³ אדריאנה קמפ הצביעה על כפל משמעות, חיצונית ופנימית, לקווי שביתת הנשק.¹⁰⁴ ב-1967, לאחר מלחמת ששת הימים, נמחק קו זה ממפות ישראל, מספרי הלימוד וגם מן התודעה. בשנים 1992-1994, ערך יובל פורטוגלי מחקר קוגניטיבי בקרב כ-150 סטודנטים לגיאוגרפיה, שהתבקשו לשרטט את מהלך הקו הירוק על גבי מפת ישראל אילמת למחצה שהונחה לפניהם. צוינו בה הכינרת, ים המלח ארבע הערים הגדולות: ירושלים, תל-אביב, חיפה ובאר שבע. מידע נוסף לא נמסר. רק כשליש מהמשתתפים שרטט את מהלך הגבול באופן סביר.¹⁰⁵ הקו הירוק נמחק מהזיכרון הקיבוצי ואת מקומו הפיזי, בשינויים מסוימים, ירשה "גדר ההפרדה" (ראו מפה 7). כך או אחרת נותר הקו הירוק כ"נוכח-נפקד".

במאס 2007 התכנסו מנהיגי 22 מדינות ערביות החברות בליגה הערבית בריאד, בירת ערב הסעודית. המנהיגים הצהירו בכנס על מחויבותם לשלום והציעו הצעת שלום היסטורית המבוססת על הכרה בגבולות הקו הירוק. זהו הישג שלפני שישים שנה איש לא חלם עליו או האמין בו. בוועידה אושרה "יוזמת השלום הערבית" שאומצה על ידי הליגה הערבית ב-2002 וקוראת לשלום ישראלי-ערבי על בסיס חזרה לקווי 1967.¹⁰⁶ הסכמי שלום שנחתמו בין ישראל למצרים (17 בספטמבר 1978) ובין ישראל לירדן (26 באוקטובר 1994), הסדירו גבולות קבע בין המדינות. ב-15 בספטמבר 2020 נחתמו "הסכמי אברהם" לנרמול היחסים בין איחוד האמירויות ובחריין לישראל. ההסכם בין ישראל לאיחוד האמירויות הוגדר כהסכם שלום. לקראת סוף 2020 הצטרפו סודן ומרוקו להסכמי אברהם.

מפה 7: מפת הקו הירוק וגדר ההפרדה בגדה המערבית, מאי 2005.
מקור: ויקיפדיה

סיכום

מאמר זה הציג תמונה רחבה של יחסה של העיתונות הישראלית להסכם שביתת הנשק עם ירדן. תריסר העיתונים שנסקרו במאמר ייצגו את מלוא הקשת הפוליטית של ישראל בשנתה הראשונה: ימין, מרכז ושמאל. תשעה מהעיתונים זוהו פוליטית עם מפלגה ושלושה הגדירו עצמם כבלתי מפלגתיים (ראו לוח 1). בקצה הימני של המפה הפוליטית היו חרות, סלם והצפה. בקצה השמאלי ניצבו על המשמר וקול העם. כל העיתונים, למעט שערים, שלא נקט עמדה פוליטית, נתנו ביטוי לשיוכם הפוליטי ביתרונות ובחסרונות שמצאו בהסכם (ראו לוח 2).

הארץ, הבקר ודבר סברו שהיתרונות עלו על החסרונות. הד המזרח היה פחות או יותר מאוזן. חרות, ידיעות אחרונות, מעריב, סלם, על המשמר, הצפה וקול העם הבליטו את הצדדים השלייליים, הצביעו על נקודות תורפה ומיעטו בערכם של היתרונות. אמנם חלק מן העיתונים נקב בהישגים מסוימים, אך הכף נטתה בבירור לצד החסרונות והפגמים.

הערות

- 1 לניסוח המלא של הכרזת העצמאות ראו: אניטה שפירא, **אנו מכריזים בזאת: 60 נאומים נבחרים בתולדות ישראל**, אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, 2008, עמ' 44.
- 2 ג'ון וודר קמחי, **משני עברי הגבעה**, תל אביב: מערכות, תשל"ג, עמ' 256 (להלן: קמחי, **משני עברי הגבעה**).
- 3 ימימה רוזנטל (עורכת), **תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל**, כרך ג: **שיחות שביתת הנשק עם מדינות ערב דצמבר 1948–יוני 1949**, ירושלים: גנוך המדינה, תשמ"ג, עמ' 330 (להלן: רוזנטל, **תעודות**). אוחר ב־16.11.2022 מן האתר <https://www.archives.gov.il/archives/Archive/0b0717068001c167/File/0b0717068893e493>.
- 4 ג' צפרוני, "בעקבות פגישות מפקדי שני הצדדים בירושלים", **הבקר**, 30.11.1948, עמ' 1. ההדגשות במקור.
- 5 נציגי ישראל, בשלבים השונים של המו"מ, היו: אנשי משרד החוץ – ד"ר וולטר איתן, ראובן שילוח ואליהו ששון, וקציני צה"ל – האלוף יגאל ידין וסגן-אלוף משה דיין. ראש הממשלה דוד בן-גוריון, ושר החוץ משה שרת, עודכנו באופן שוטף.
- 6 "החלו שיחות שלום ישירות עם נציגי אישי של עבדאללה", **הארץ**, 17.12.1948, עמ' 1.
- 7 נציגי האו"ם היו: ד"ר ראלף באנץ' (Bunche), שהחליף את הרון פולקה ברנדוט (Bernadotte) לאחר הירצחו והיה המתווך בפועל מטעם האו"ם; גנרל ריילי, שמונה ליושב ראש ועדת שביתת הנשק המשותפת לישראל ולעבר הירדן.
- 8 קמחי, **משני עברי הגבעה**, עמ' 259.
- 9 א' לזר, "עבדאללה מחדש תביעות שהתישנו", **הארץ**, 11.1.1949, עמ' 1.
- 10 קמחי, **משני עברי הגבעה**, עמ' 259.
- 11 רוזנטל, **תעודות**, תעודה 214, עמ' 382–383. ללא כותרת.
- 12 קמחי, **משני עברי הגבעה**, עמ' 259.
- 13 שמואל כהן-שני, **בנעלים מאובקות ובעניבה, המהלכים הצבאיים והמדיניים לסיומה של מלחמת העצמאות**, תל אביב: משרד הביטחון, 2002, עמ' 147–161.
- 14 רוזנטל, **תעודות**, תעודה 265, עמ' 496–497.
- 15 קמחי, **משני עברי הגבעה**, עמ' 262. בריגדיר קאוקר היה קצין בריטי ששימש עוזר למפקד הלגיון הערבי, הקצין הבריטי סר גלאב פחה. מכאן אפשר להסיק שבטיטניה הייתה מעורבת בהסכם, אם כי לא ישירות.
- 16 "150 מילין מרובעים נוספו לישראל", **הבקר**, 5.4.1949, עמ' 1. לפי החלוקה הייתה אמורה ישראל לקבל 68 אחוז משטח המנדט אך בתום המלחמה היא החזיקה בכ־75 אחוז ממנו.
- 17 "הנוסח המלא של ההסכם", שם, 4.4.1949, עמ' 1.
- 18 אדריאנה קמפ, "הגבול כפני יאנוס: מרחב ותודעה לאומית בישראל", בתוך: יהודה שנהב (עורך), **מרחב, אדמה, בית**, ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, 2003, עמ' 52–83, הציטוט מעמ' 58 (להלן: קמפ, "הגבול כפני יאנוס").
- 19 עיבוד שלי על רקע מפת המקור: רוזנטל, **תעודות**, מול עמ' 346. ברקע המפה קווי תוכנית החלוקה מסומנים בקו נקודות שחור.
- 20 גדעון ביגר, "קווי שביתת הנשק של מדינת ישראל", **עלי-זית וחרב**, יח (2019), עמ' 129–158, הציטוט מעמ' 129 (להלן: ביגר, "קווי שביתת הנשק").
- 21 העיתונים היומיים מיצו את הנושא בשלושה ימים. שבועונים וירחונים הגיבו במועדי צאתם לאור.
- 22 הנוהג להנחת הסכמים בין-לאומיים על שולחן הכנסת טרם אישורם בידי הממשלה אינו מעוגן בחקיקה. ראו למשל את ההסכם מאוקטובר 2022 עם לבנון בסוגיית הגז בים.

- 23 ראו: "הישיבה העשרים של הכנסת הראשונה", אוחר ב-10.11.2023 מן האתר https://www.nevo.co.il/law_html/law140/1_ptm_250098.pdf, אוחר ב-10.11.2022.
- 24 דבר, 5.4.1949, עמ' 1.
- 25 "בעקבות ההסכם עם עבר-הירדן", קול העם, 5.4.1949, עמ' 1.
- 26 "ויכוח סוער בכנסת על תנאי ההסכם עם עבר-הירדן", שם. ההרגשות שלי.
- 27 "מיום ליום", שם, עמ' 2.
- 28 הבקר, 4.4.1949, עמ' 1.
- 29 "הסכם שביתת-הנשק השלישי", שם, שם, עמ' 2.
- 30 "תושבי ירושלים קבלו את ההסכם עם עבר-הירדן", שם, 6.4.1949, עמ' 4.
- 31 דבר, 4.4.1949, עמ' 1.
- 32 שם, שם.
- 33 "דבר היום", שם, 5.4.1949, עמ' 1.
- 34 נתן אלתרמן, "הטור השביעי", דבר, 28.10.1949, עמ' 2.
- 35 "ההסכם התקבל ברגשות מעורבים", הד המזרח, 8.4.1949, עמ' 2.
- 36 דוד סיטון, "שביתת הנשק עם עבר-הירדן", שם, שם, עמ' 5.
- 37 חרות, 4.4.1949, עמ' 1.
- 38 אבי שילון, בגין 1913-1992, תל אביב: עם עובד, תשס"ח, עמ' 153 (להלן: שילון, בגין).
- 39 חרות, 4.4.1949, עמ' 1.
- 40 קו שביתת הנשק סומן לא כקו אלא כרצועה. המפה ששורטטה ביד אינה מדויקת. כך למשל קו מסילת הברזל המזרחי, המקשר בין חדרה לראש העין, הועבר לרשות ישראל כמו גם כביש ואדי ערה המקשר בין חדרה לעפולה.
- 41 חרות, 5.4.1949, עמ' 1.
- 42 שם, שם.
- 43 שילון, בגין, עמ' 152.
- 44 חרות, 5.4.1949, עמ' 2.
- 45 שם, שם, עמ' 4.
- 46 ידיעות אחרונות, 3.4.1949, עמ' 1.
- 47 שם, 4.4.1949, עמ' 1.
- 48 שם.
- 49 שם, עמ' 4. ההרגשות במקור.
- 50 ב' קולניק, מעריב, 3.4.1949, עמ' 1.
- 51 "ישראל משלימה עם סיפוח 'המשולש' לעבר הירדן. העירקים יורחקו מן הגבול וחלק מהם ישאר בפנים הארץ", שם, עמ' 4.
- 52 ע' קרליבך, "יומן המערכה", שם, 3.4.1949, עמ' 4.
- 53 שם, 4.4.1949, עמ' 1.
- 54 שם, ההרגשה שלי.
- 55 שם, עמ' 5.
- 56 שם, עמ' 4.
- 57 שם, עמ' 2. ההרגשה במקור.
- 58 קרליבך, "יומן המערכה"? 5.4.1949, עמ' 4.
- 59 "אבינועם, 'בריטניה עולה במזרח התיכון', סלם, 1.5.1949, עמ' 11-12. ההרגשות במקור.
- 60 עמנואל כ"ץ, "שתי תפיסות של מדיניות חיצונית", שם, שם, עמ' 10.
- 61 ברוך אורן, "ירושלים נודדת מערכה", שם, שם, עמ' 17.

- 62 הקריקטורה מתבססת על פסל הקולוסוס מרודוס, שהוקם לכבוד אל השמש ברודוס בשלהי המאה השלישית לפסה"נ ונחשב אחד מפלאי העולם העתיק. במקור צוירה קריקטורה זו בידי אונורה דומייה ב-1868 ותוכנה ביטא את תמיכת אירופה ב"איש החולה", תורכיה.
- 63 "הוקמה ועדה מיוחדת להמשך המו"מ הישיר", **על המשמר**, 4.4.1949, עמ' 1.
- 64 "אפשר היה אחרת!", שם, 5.4.1949, עמ' 1. ההדגשות במקור.
- 65 "נגד החווה עם מדינה וסאלית", שם, שם.
- 66 "הסכם רודוס מנקודת ראייה צבאית", שם, שם.
- 67 "היוקמו בסיסים בריטיים בשטח הערבי שיסופח לעבר הירדן?", שם, שם. הכותרת מתייחסת אל סיפוח המשולש כעובדה מוגמרת. בפועל סיפח עבדאללה את שטחי ארץ ישראל המערבית שבשליטתו רק במלאת שנה להסכם.
- 68 "לכבוד ההסכם ברודוס...", **על המשמר**, 5.4.1949, עמ' 1.
- 69 **הצפה**, 4.4.1949, עמ' 1.
- 70 "הסכם עם עבר הירדן", שם, שם, עמ' 2.
- 71 ב-11 בדצמבר 1948 החליטה העצרת הכללית לפתוח בתהליך שמטרתו לסיים את הסכסוך הערבי-יהודי בארץ ישראל. לשם כך הוקמה "ועדת פיוס", שביקרה באזור והניחה את היסודות לוועידת שלום שהתכנסה בלוזאן שבשווייץ והסתיימה בספטמבר 1949 בכישלון.
- 72 "הסכם עם עבר הירדן", **הצפה**, 4.4.1949, עמ' 2.
- 73 **קול העם**, 4.4.1949, עמ' 1.
- 74 "על הפרק", שם, 5.4.1949, עמ' 1.
- 75 "ויכוח סוער בכנסת על תנאי ההסכם עם עבדאללה", שם, שם.
- 76 "כתמים לבנים" בעתונות עבה", **הבקר**, 6.4.1949, עמ' 1.
- 77 "הפגנות בשכם, ג'נין וקלקיליה", שם, שם. ההדגשות במקור.
- 78 "במשולש שוררת מתוחות ערב חתימת ההסכם עם עבה", **על המשמר**, 4.4.1949, עמ' 1.
- 79 "רבת-עמון מרגיעה את ערביי המשולש", **הארץ**, 8.4.1949, עמ' 2.
- 80 "העתונות הערבית על פינוי המשולש", שם, 30.5.1949, עמ' 2.
- 81 אפרים תלמי, "המשולש" הקטן חוגג סיפוחו לישראל", **דבר**, 8.5.1950. ההדגשות במקור.
- 82 יואב גלבר, **קוממיות ונכבה**, אור יהודה: דביר, תשס"ד, עמ' 260.
- 83 "עבדאללה הוכתר כ'מלך פלשתינה'", **מעריב**, 14.11.1948, עמ' 1. המירכאות מצביעות כי העיתון שולל תואר זה.
- 84 רזונטל, **תעודות**, עמ' 331 (הערת עורך). הכינוס הפלסטיני הראשון התקיים ב-1 באוקטובר 1948 ברבת עמון.
- 85 שם, שם.
- 86 "המלכת עבדאללה עוררה חמתן של כל המדינות הערביות", **הארץ**, 5.12.1948, עמ' 1.
- 87 שם, 14.12.1948, עמ' 1.
- 88 **דבר**, 14.12.1948, עמ' 1.
- 89 **חרות**, 14.12.1948, עמ' 1.
- 90 רזונטל, **תעודות**, עמ' 338, תעודה 183 – סיכום פגישת שילוח, דייך ותל, בשטח ההפקר בירושלים, ב-30.12.1948.
- 91 שם, עמ' 345, תעודה 186.
- 92 שם, עמ' 360, תעודה 197.
- 93 ביגר, "קווי שביתת הנשק", עמ' 146.
- 94 "תגובות ראשונות", **הארץ**, 25.4.1950, עמ' 1.
- 95 "הפרלמנט הירדני אישר את הסיפוח", שם, שם.
- 96 **הבקר**, 25.4.1950, עמ' 1.

- 97 "עבראללה הכריז על סיפוח החלק הערבי של א"י לעבה"י", קול העם, 25.4.1950, עמ' 1.
- 98 "בריטניה תכיר בסיפוח ותקים בסיסי-צבא בא"י", מעריב, 25.4.1950, עמ' 1.
- 99 "האופוזיציה מאשימה", שם, שם.
- 100 ראו: הארץ, 25.4.1950, עמ' 1; "תגובת ממשלת ישראל", קול העם, 25.4.1950, עמ' 1.
- 101 אילן פפה, "יצירתו של עבר-הירדן הגדול: הירדניזציה של הגדה המערבית", קתדרה, 57 (1990), עמ' 163-184. הציטוט מעמ' 163.
- 102 "עבראללה מתגרה בליגה הערבית", מעריב, 25.4.1950, עמ' 2.
- 103 אורנה ועדיה, "ייצוג הגבול המדיני במפות ספרי הלימוד, 1948-1968", עיונים, 29 (2018), עמ' 182-209. הציטוט מעמ' 182.
- 104 קמפ, "הגבול כפני יאנוס", עמ' 58.
- 105 יובל פורטוגלי, יחסים מוכלים: חברה ומרחב בסכסוך הישראלי-פלסטיני, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1996, עמ' 219-220.
- 106 ענת קורץ, "פסגת ריאר, הסכם מכה, ומה שביניהם", מבט על, 15 (אפריל 2007), עמ' 1-2.